

בני פירסט

המחלקה לגאוגרפיה, האוניברסיטה
העברית בירושלים; המרכז למחקרי
סביבה וקיימות, האוניברסיטה
הפתוחה

ציטוט מומלץ

פירסט ב. 2023. "תוכנית אלון
אקולוגית" – ראשיתו של המנהל
הציבורי הסביבתי בישראל במלאת
חמישים שנה להקמתו. *אקולוגיה
וסביבה* 14(2).

השר לאיכות הסביבה יוסי שריד וראש הממשלה יצחק רבין בביקור בפארק השרון, 18.10.1993 | צילום: אבי אוחיון, לע"מ

"תוכנית אלון אקולוגית" – ראשיתו של המנהל הציבורי הסביבתי בישראל במלאת חמישים שנה להקמתו

11 ביולי, 2023

גיליון קיץ 2023 / כרך 14(2)

[חזית המחקר](#)

על קצה המזלג

ראשיתו של המנהל הציבורי הסביבתי

- המאמר מציג סקירה היסטורית של התגבשות הקמת הגוף הממשלתי להגנת הסביבה בישראל, דרך התחקות אחר הנסיבות להקמתו של 'השירות לשמירת איכות הסביבה'.
- הסקירה מתמקדת ברקע הפוליטי והמקצועי להקמתו של 'השירות לשמירת איכות הסביבה'.
- חשיבותה של הסקירה אינה רק במתן מקום של כבוד למניחי אבני היסוד של המנהל הציבורי הסביבתי בישראל, אלא גם בהעלאת תובנות שיכולות לתרום למשילות הסביבתית בישראל, בייחוד לנוכח האתגרים הסביבתיים והשינויים המדיניים המתרחשים בימים אלה.

מערכת אקולוגיה וסביבה

תקציר

בשנת 1973 קיבלה ממשלת ישראל את ההחלטה להקים את השירות לשמירת איכות הסביבה. היה זה הגוף הממשלתי הראשון שקם במטרה לקדם ראייה רחבה של הנושא הסביבתי כדי למנוע זיהום ומפגעים למרחב ולתושבים בישראל. בכך הצטרף השירות לשני גופים ממסדיים שקדמו לו – רשות שמורות הטבע ורשות הגנים הלאומיים, שקמו מכוח חוק גנים לאומיים ושמורות טבע ב-1963. שילוב שלושת הגופים עם חוק התכנון והבנייה משנת 1965 הניח את התשתית החוקית והמנהלית לשילוב הנושאים הסביבתיים בעבודת משרדי הממשלה, לריכוז

מידע סביבתי עדכני מהעולם ומהארץ ולקידום המודעות הסביבתית בציבור ובמערכת החינוך.

במלאת חמישים שנה להקמת השירות מציג מאמר סקירה זה את הצעדים הראשונים שהביאו להקמתו, בדגש על פועלם של מספר אישים שקידמו את הנושא, ובראשם השר יגאל אלון, ח"כ יוסף תמיר והמנהל הראשון של השירות, אורי מרינוב. בסקירה מופיעים ציטוטים מעיתונות התקופה ומארכיונים, שחלק מהם רואים אור לראשונה בפרסום מדעי. הסקירה שופכת אור על הרקע הפוליטי והמקצועי להקמת השירות, מוסיפה מידע היסטורי סביבתי לעבודות הנרחבות של פרופ' אלון טל ופרופ' אורי מרינוב, ויכולה גם להעלות תובנות שעשויות לתרום לעתיד המשילות הסביבתית בישראל.

גילוי נאות: המחבר עבד במשרד להגנת הסביבה (אגף התכנון) בשנים 1997–2006, 2012–2019.

התעורות סביבתית – בארה"ב ובישראל

ב-22 באפריל 1970 צוין בארה"ב יום כדור הארץ הראשון. יוזמתו של הסנאטור הדמוקרטי ג'ילורד נלסון זכתה להצלחה עצומה, כאשר יותר מ-20 מיליון אמריקנים יצאו להפגנות מחאה במקביל להרצאות, לכנסים אקדמיים ולנאומים פוליטיים שהתקיימו במרבית המדינות. דרישתו של הציבור האמריקני הייתה לתרגם את הפעילות האזרחית בנושאי סביבה, שכבר הייתה קיימת מראשית שנות ה-60, לכדי ביטוי בחקיקה ובמשל. הלחץ הציבורי והאקדמי היה אפקטיבי, והוא הביא את הנשיא הרפובליקני ריצ'רד ניקסון להקים בשלהי אותה שנה את הסוכנות הפדרלית להגנת הסביבה (EPA – Environmental Protection Agency).

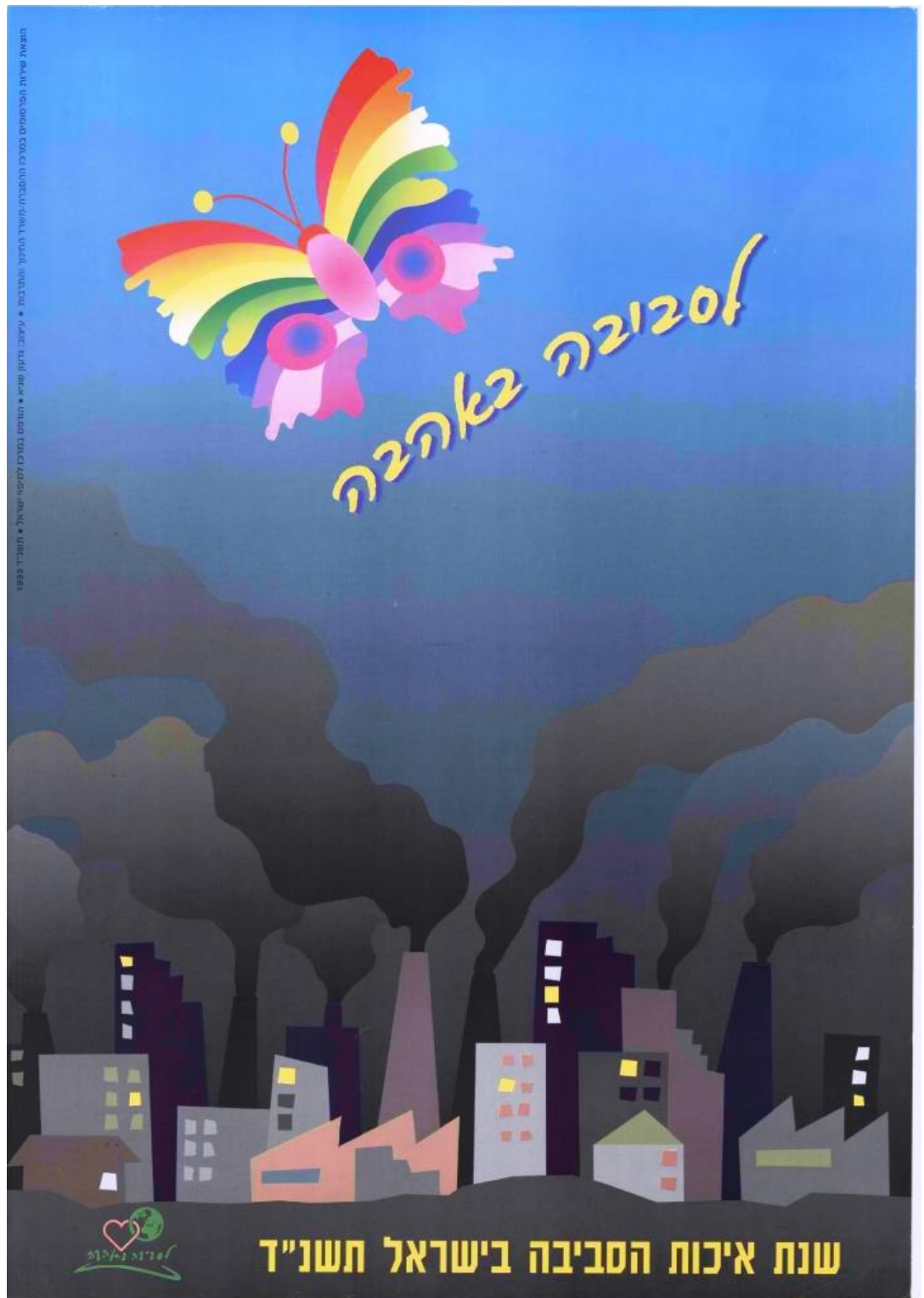
בישראל החלו באותה שנה אנשי הסביבה המעטים שהיו בה אז להעלות את הצורך בהקמת גוף ממלכתי דומה לזה שבארה"ב. אומנם באותה עת כבר פעלו בארץ על פי חוק 'רשות שמורות הטבע' ו'רשות לגנים לאומיים', וכן מספר ארגוני סביבה לא ממשלתיים (החברה להגנת הטבע, מלר"ז, המועצה לישראל יפה והתארגנויות מקומיות של תושבים בחיפה ובתל אביב), אך הדרישה שהעלו גופים אלה במהלך השנים להקמת גורם ממשלתי בעל ראייה ואחריות סביבתית רחבה טרם מומשה.

אזכרה באהבה

המאת: שירות הסביבה במרכז ההסברה למעורבות הציבור • עיצוב: דרור שני • הודפס במרכז למידה ישראלי • תשס"ד 1983

שנת איכות הסביבה בישראל תשנ"ד

הוצאת שירות המידע הסביבתי, משרד הסביבה, תל אביב • עיצוב: דניאל שני • תמונות: בריקס, לופט, ישראל • תאריך: 1993

במרץ 1970 יזמה רשות שמורות הטבע יום עיון רב משתתפים בנושא "אקולוגיה והשפעות הגומלין בין החברה המודרנית והסביבה", וימים אחדים לאחר מכן התקיים בטכניון כנס היסוד של האגודה הישראלית לאקולוגיה. שני הכנסים הללו, שהוצגו בהם לראשונה נתונים מדעיים מדויקים לגבי רמות זיהום האוויר, איכות המים והשפעותיהם על בריאות הציבור בישראל, הביאו להתעוררות הנושא הסביבתי בשיח הציבורי והפוליטי^[13]. סמוך לכך (19.4.1970) פרסמה גם המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח דו"ח שקבע כי "השקעות הממשלה בנידון זעומות ביותר. כמעט שלא מושקעים כספים בנושאים כגון זיהום האוויר, מי תהום וכו"^[21]. בתוך כך, היה זה חבר הכנסת יוסף תמיר (גח"ל), מחלוצי החקיקה הסביבתית בארץ, הראשון שהצביע על הצורך בנייה ממשלתי מרוכז של כל הנושאים הסביבתיים, בנאומו בכנסת ביוני 1970:

מה שמדאיג ביותר, אדוני היושב-ראש, הוא שאין הבנה מספקת לחומרת הבעיה, בשום משרד ממשלתי הנוגע בדבר – לא במשרד הבריאות, האחראי הישיר למניעת האסון המתרחש ובא; לא במשרד הפנים, שאינו ער דיו לבעיות איכות החיים והסביבה; לא במשרדי המשפטים, התחבורה והמשטרה, שגם הם מעורבים בצורה זו או אחרת בבעיה. אף החקיקה בבעיות אלו מפוצלת במידה מופרזת בין המשרדים

השונים ומונעת אפשרות של תיאום פעולה. מן הדין שהממשלה תביא לפני הכנסת תוכנית לקיומה וריכוזה של פעילות המשרדים השונים בנדון".

נושא הניהול הממשלתי של נושאי הסביבה זכה לכיסוי נרחב בעיתונות הכתובה באותה שנה. בלטה במיוחד סדרת כתבות של אברהם פלג שהתפרסמה באוגוסט 1970 ב"מעריב" תחת הכותרת "השד האקולוגי המאיים על חיינו". באחת מהן התראיין פרופ' עזרה זהר, יושב הראש הראשון וממקימי האגודה הישראלית לאקולוגיה, שאמר כי "לפי מיטב ידיעתי לא קיימת תודעה אקולוגית בשום משרד ממשלתי" (איור 1).

איור 1. הכתבה האחרונה בסדרת כתבות שפורסמה באוגוסט 1970 והשפיעה על תודעת הציבור ביחס לצורך בהקמת המנהל הסביבתי (מעריב, 25.8.1970, עמ' 20)

„השד“ האקולוגי המאיים על חיינו (7)

פאת אברהם פלג

בעיות הזיהום הסביבתי לא מעניינות את הממשלה

„אי קיימת תודעה אקולוגית בשום משרד ממשלתי“ – קובע פרופ' עזרה זהר * מצב עגום במחקר – כמעט שאין מושקעים כספים בנושאים כגון זיהום האוויר ומי-התהום * אזרחים נוטלים יוזמה להגנת איכות הסביבה

מטה שמדאיג ביותר? ציין בכנסת ב"כ ביוני השנה ח"כ יוסף תמיר, שעה שהגיש תג' על לסדר ירום בנושא הזיהום הסביבתי. „שאין קיימת תכנה לתחזרת הבעיה, בשום משרד ממשלתי תוגע בדבר, לא במשרד הבריאות, תחת ראי הישר למניעת תססון המתרחש ובא ולא במשרד הפנים שאינו ער דיו לבעיות איכות החיים והסביבה ואל במשרד המטסטים, התחבורה והמסחר שהם גם כן מערבים בצורה זו או אחרת ב" בעיה. אף התקיימה בבעיות אלה מפתחלת במידה מוטרת בין המשרדים השונים ומר נעת אפשרות של תיאום פעולה“.

איך אפשר...?

באשר העלת ח"כ יוסף תמיר את ההצעה שלו לסדר ירום בצנין איכות הסביבה, השיב לו מר תמיר בבתי, כי ששימש כאותה תקופה כשר הבריאות: „איך אפשר ל" לול בתקציב המדינה 20-30 מיליון לירות למטרה זו, כאשר אנו עמלים כעשור קשה מאוד אין להקטין את הק" ציב המדינה ב200 מיליון לירות“.

על טענות מעין זו משיב יו"ר האגודה הישראלית ל" אקולוגיה, פרופ' עזרה זהר: „הדבר שהוא בעינינו הוא שכל פקיד ממשלתי ואמר: אתה צודק בענין היותם, אבל את לעשות, קיימת מלחמה, ואת היא גישה שאוהה יש לעקור מן המשרד. אני כ"י מר כזה שלששת את הד"ר רים בהתאם לחוקי התקולוגיה יעלה יותר כסף או שיש לתגב להם עדיפות ומוכה. אם לא נעשה כששוי – נשלם אח"כ ב"בוקר. פרופ' עזרה ז"ר מר מוסיף: „לפי מיטב ידיי עת לא קיימת תודעה אקולוגית בשום משרד ממשלתי“.

איך מבי 1

עם זאת, תורה בכך מידה מסוימת של עיוות דין אם נטיל את כל המשקעים הזמינים על גורמי הממשלה. ש"י

גוף הפר שיניים

מלרין היא דוגמה ליומנה ציבורית כזו, אך האמת המרה היא שזה גוף הפר שיניים במידה כזו, עד כי דומה ש" חוקים רק כדי „לסגור את חפתי“ כשביקרו לצורך הסי" שול בנושא זה במשרדי רשות שמורות הטבע, מצאנו משרד חוקים מאנשים ושוקק פעילות. מלרין בניגוד לזה פועלת ב" וירית המפרטות של משרד, מר דוד סיוון, המונקעוירים של המוצע, הוא אמר, „אם אתה חצי אנשים – אני חצי מוכרת ושנינו עובדים בדי" רחי המרטיני, ובכך, כך מבי" גים בישראל על בעלי-חיים וכך מנינים – על כני-אדם... מלרין נוסדה בעקבות, חוק כנוכחי“ והיא פועלת תחת ולסכום של 25 אלף לירות ה" מוקצב לה על-ידי משרד ה" בריאות. „במסכם זה“, אמר מר סיוון, „אנחנו יכולים לתת קיים – אך לא לעשות“ עקב כמה מסעות הסברה של מלרין. שחי שפירושם כחור" גים מתפקדות, שקעה פעילותה בשנה 1968, ותקציב נשלל. פחת עם כניסתו של מר סיוון לתפקידו ודודת מלרין את פעילותה, אנחנו רוצים לעזור לפעילות את האזרחים בכל מקום – באמצעות סמינרים מסומים – אומר מלרין.

גירסא אקולוגי

האקדם האזרחים בישראל מתחילים לזכור בכך שזהו תחום ציבורי מובנה. בחישה חוקים באחרונה, ועד ציבורי להגנה על איכות הסביבה" בוועד זה תברים גם פרופ' סוירים מחטכניון, המבורים שהעשן הפך את עינם לניתוחם אקולוגי.

אנו תומכים בוועד זה, אומר יושב-ראש האגודה ל" אקולוגיה, פרופ' זהר, „אננו מקווים לתקום מעצמות ג" ספות. אני סבור שאל לו ל" ציבור להכות לחס" גורמים ורשמיים בענין זה, אלא עליו להתארגן ולתמוך בנושאים צ" בורים כאלה מבחינת סמכות על-ידי תרומות. יעזר. אם ה" מליקקאים עליו. במסגרת: ובכריות ידע שנתמך דאק" לוגיה חשוב לבחוריים – יתיה נוסח זה חשוב: גם בעניינים“ (רשימה שמינית האחרונה במדור).

איור 1

הכתבה האחרונה בסדרת כתבות שפורסמה באוגוסט 1970 והשפיעה על תודעת הציבור ביחס לצורך בהקמת המנהל הסביבתי (מעריב, 25.8.1970, עמ' 20)

חיזוק לקריאתו של ח"כ תמיר השמיעו מדעני האגודה הישראלית לאקולוגיה בסיום הכנס המדעי השני שערכו בנובמבר של אותה שנה: "[יש] לדרוש הקמתן של רשות ממשלתית לאקולוגיה ושל ועדות מקצועיות, שידונו בבעיות זיהום האוויר והמים ויחנכו את הציבור להבנת בעיות הסביבה" [1].

בשנה שלאחר מכן (1971) נראו כבר מספר צעדים מעשיים שהוביל יגאל אלון:

”סגן ראש הממשלה ושר החינוך יגאל אלון עומד להעלות היום בישיבת הממשלה הצעה בנוגע לאיכות הסביבה. לפי הצעתו תיערך מחקר מדעי מטעם המועצה

הלאומית למחקר ופיתוח על הגורמים השונים המשפיעים על איכות הסביבה בטווח קצר ובטווח ארוך. כפי שנודע, עומדים שרי הבריאות והפנים לעורר את שאלת הכפילויות הקיימות בלאו-הכי בטיפול בנושא זה. לדעתם, אין טעם להפריד בין המחקר המדעי לבין הטיפול המעשי במסגרת משרדיהם" ^[15].

הצעתו זו של אלון לוותה בהקמת "הוועדה הישראלית הלאומית לביוספרה ולאיקות הסביבה" (ויבא"ס), שהייתה יוזמה של האקדמיה הלאומית למדעים והמועצה הלאומית למחקר ופיתוח שליד משרד ראש הממשלה. בראש הוועדה עמד ד"ר אורי מרינוב, וטרינר בהכשרתו וראש ענף מדעי החיים במועצה הלאומית למחקר ופיתוח. הוועדה הפעילה עשר ועדות משנה מקצועיות, פרסמה מסמכי עמדה, וערכה כנסים מדעיים, ופעלו בה כ-30 מדענים ואנשי סביבה ממשרדי הממשלה, מהאקדמיה ומארגוני סביבה. הכנס הראשון התקיים במרץ 1971 במכון ון ליר בירושלים, וכותרתו הייתה "האדם בסביבה עוינת" (איור 2). במהלך הכנס "חלק מהמשתתפים דרשו הקמת מסגרת ממלכתית מיוחדת שתלכד בתוכה את הטיפול בכל בעיות זיהום הסביבה. הועלה החשש כי המבנה הממשלתי הקיים לא יהיה מסוגל להתמודד בבעיות אלו בגלל פילוג הנושא בין משרדי ממשלה שונים" ^[12].

איור 2. הזמנה לכנס הראשון של הוועדה הישראלית הלאומית לביוספרה ולאיקות הסביבה (ויבא"ס) (דבר, 29.3.1971, עמ' 5)

**המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח
האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים
הוועדה הישראלית הלאומית לביוספרה
ולאיכות הסביבה**

בשיתוף עם

חיל הרפואה צה"ל

כנס

האדם בסביבה עוינת

ישיבת הפתיחה

תתקיים

ביום כ', 29.3.71, שעה 11.00

כמוסד ואנליר, רחוב ז'בוטינסקי 43, ירושלים

יו"ר הישיבה – ד"ר א. מל, מנהל המועצה הלאומית

למחקר ולפיתוח

דברי ברכה – מר י. אלון, סגן ראש הממשלה

ושר החינוך ודתות

איור 2

הזמנה לכנס הראשון של הוועדה הישראלית הלאומית לביוספרה ולאיקות הסביבה (ויבא"ס) (דבר, 29.3.1971, עמ' 5)

כחצי שנה לאחר מכן (ספטמבר 1971) הקים יגאל אלון את "ועדת המנכ"לים לענייני שמירת איכות הסביבה" (החלטת ממשלה מס' 828). הגדרת תפקידה הפורמלי של הוועדה הייתה ספציפית – ליצור תיאום בין הגורמים העירוניים והממשלתיים כדי להפסיק את ההזרמה הקבועה של שפכי ביוב לאגם הכינרת. עם זאת, עצם הקמתה של "ועדת כינרת" זו, שפעלה במשך כשנתיים, היוותה מודל ארגוני ורעיוני נכון שהוביל בהמשך להקמת השירות לשמירת איכות הסביבה. ייתכן שהצלחת שתי פעולות ראשונות אלה של אלון היו פרי המודעות הסביבתית הגבוהה שלו, בהיותו בן קיבוץ גינוסר שלחוף הכינרת. יצוין כי ניסיון של שר הפנים יוסף בורג למנות באותה שנה "מומחים לאקולוגיה" כמשקיפים בוועדות התכנון והבנייה לא צלח ^[6].

משטוקהולם לירושלים

ביוני 1972 התקיימה בבניין האופרה המלכותית בשטוקהולם ועידה בין-לאומית של האו"ם בשם "סביבת האדם" (United

"כמרכז המשלחת הישראל לווועידה
דיווחתי ליגאל אלון [שר החינוך וסגן שר
הממשלה] על הוועידה ותוצאותיה,
והבעתי את דעתי כי הגיע הזמן שנתחיל
גם אנחנו לפעול להקמת ארגון ממשלתי
מיוחד לנושאי הסביבה. אלון התלהב"

[15]

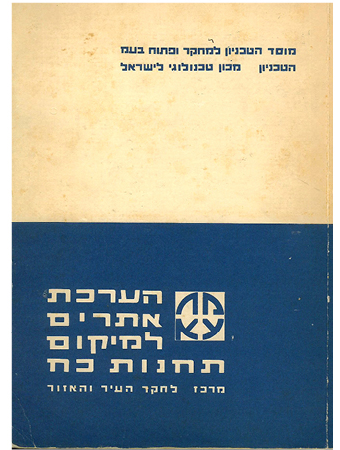
"הגיע הזמן שישראל תעשה מה שעושות הטובות שבאומות העולם ותקים מסגרת ממשלתית לטיפול בנושא האקולוגיה, החייב לעמוד בראש סולם העדיפויות שלה" ^[17].

[illegible]

ולפיתוח הכין צוות מומחים בראשות פרופ' משה היל מהטכניון מסמך בשם "הערכת אתרים למיקום תחנות כוח" ^[1]. במסמך נבחנו באופן השוואתי ההשפעות הסביבתיות הצפויות ביחס לכל אחת מהחלופות (אזור 3). הצוות המליץ על חלופת שפך נחל חדרה, ואכן הוקמה בה כעבור שנים אחדות תחנת הכוח המוכרת כיום בשם "אורות רבין". למעשה, מסמך זה היה "תסקיר ההשפעה על הסביבה" הראשון שהוכן בישראל, כשנה לפני שהמונח עצמו נטבע כתרגום עברי ל-Environmental Impact Statement (שמקורו בחוק הסביבתי המשמעותי הראשון בארה"ב: National Environmental Policy Act, 1969), ועשור לפני שנקבעו לראשונה בחקיקה הישראלית תקנות התסקירים ב-1982.

איור 3. השוואה בין שתי החלופות למיקום תחנת הכוח: בשפך נחל תנינים (בין מעגן מיכאל לג'סר א-זרקא) ובשפך נחל חדרה [11]

השוואת האתרים מבחינת אקולוגיה וטבע		
ג. זרקא	ג. חדרה	
1. שיב החוף	חוף סלעי ומפורץ עשיר בחי וצומח ימיים ויבשתיים.	חוף חולי חלק, חדגוני בחי ובצומח.
2. פלישת חולות המדבר	כאן הפינה הצפונית ביותר בא"י לכך ערך מדעי רב, ללא תחליף.	החולות סענינים אולם ללא ייחוד כיוון שהם חלק מרצף החולות שבחוף. יש לשער שחולות אלה עתידים להבנות מפילא.
4. רכס הכורכר	מהווה כאן אלמנט גוף בולט וחשוב.	רכס כורכר מכוסה בחול.
5. צומח	רדגוניות.	חדגוניות.
6. הנחל	זרימת מים שהורים, שוקק חיים.	מורים בירוב, סת לחלושין.
7. עתירות	אתרים ארכיאולוגיים רבים ומגוונים (ראה מפה ס"4) במיוחד חשובים ואקוודוקט ותל עיר התנינים.	לא ידוע על אתרים ארכיאולוגיים חשובים.
8. איזור טיולים	מרכז לטלולי טיולים איזור מעבר בין ערכי טבע מצפון לערכי היסטוריה וארכיאולוגיה מדרום.	מקום צדדי, בשולי איזור הטיולים. חסר ייחוד.

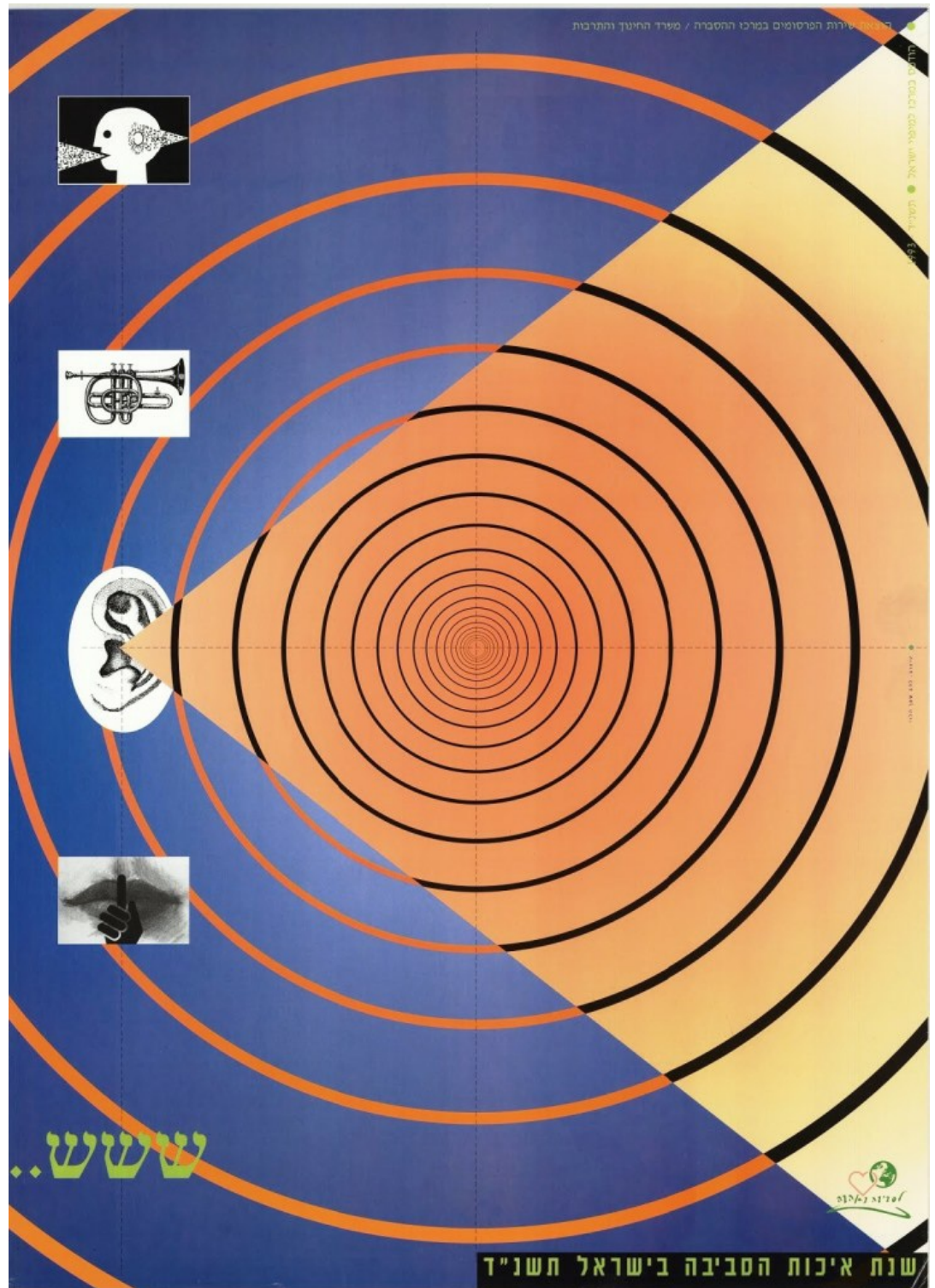

איור 3 השוואה בין שתי החלופות למיקום תחנת הכוח: בשפך נחל תנינים (בין מעגן מיכאל לג'סר א-זרקא) ובשפך נחל חדרה [11]

יוזמה נוספת של הטכניון בשיתוף משרד המשפטים הייתה כנס בנושא "חוק וסביבה" שנערך במלון הילטון בתל אביב ב-28.11.1972. במהלך הכנס הציג צבי טרלו, מנכ"ל משרד המשפטים ויו"ר ועדת המנכ"לים לענייני איכות הסביבה שהוזכרה לעיל, את תוכניתו ל"אתחלתא לקידום שמירת איכות הסביבה בישראל". תוכנית אלון אקולוגית, כפי שכונתה, כללה עשרה סעיפים, והמרכזי בהם הוא הקמת שירות לשמירת איכות הסביבה כאגף במשרד ראש הממשלה. בראש השירות יעמוד איש מקצוע שיהווה סמכות ראשית במדינה בנושא האקולוגי במישור התכנון העירוני והכפרי ובשאר המישורים שיש בהם סכנות זיהום. לפי ההצעה, מנכ"ל השירות יהיה חבר במועצה הארצית לתכנון ולבנייה, ושאר אנשי המקצוע בשירות יהיו חברים בוועדות המחוזיות לתכנון. עוד נקבע בהצעה, כי מגישי תוכניות בנייה יהיו מחויבים להגיש דו"חות מיוחדים על האמצעים שנקטו לשם הגנה על איכות הסביבה ומניעת מפגעים. בהרצאת הפתיחה של הכנס אמר היועץ המשפטי לממשלה ולימים נשיא בית המשפט העליון, מאיר שמגר, את הדברים הבאים:

"אף כי חומרתה של הבעיה האקולוגית גוברת והולכת, אסור לצאת מתוך הנחה שהחוק הוא הפתרון היחיד לענייני הסביבה. חובתו של החוק להגדיר נורמות ולאכוף. השאר מוטל על ההסברה, האזרחות הטובה וכיוצא בזה. הבעיה האקולוגית המרכזית של ישראל היא צורת החיים וההתנהגות של הישראלי הממוצע [...] היושב בליל שבת בביתו ומתרגע על מפגעי האקולוגיה ואחר כך זורק את קליפות המלון מבעד החלון אל הרחוב" [22].

זקמת השירות לשמירת איכות הסביבה

השתתפותה של ישראל בוועידת שטוקהולם, הכנסתו של כלי מדידה סביבתי חדש למערכת התכנון ופרסום "תוכנית אלון האקולוגית" היוו זרז משמעותי להקמתו של מנהל ממשלתי לנושאי איכות הסביבה. תרם לכך מאוד גם המידע שהציג ח"כ תמיר בפני משרד המשפטים על אודות המשרדים המיוחדים לאיכות הסביבה שקמו במדינות אחרות – ארה"ב, יפן, צרפת, בריטניה, שוודיה וגרמניה^[7], והפנייה הבאה ליגאל אלון:

נומך נוסף לכך היה ח"כ וסגן שר התחבורה גד יעקבי (המערך) שניסח את קווי המתאר של השירות^[5]:

- יש עיסוק רב ומבורך בנושאי שמירת טבע, נוף ובעיות זיהום סביבתי דחופות, אך "ממעטים לטפל בבעיה העיקרית: עיצוב הסביבה בדרך שתאפשר פיתוח תוך שמירת איכות החיים [ולכן] יש למצוא את שביל הזהב בין דרישות הפיתוח הכלכלי ליחסי הטבע והאדם".
- המודל הנכון הוא זה שהקימו אדוארד הית' ראש ממשלת בריטניה וריצ'רד ניקסון נשיא ארה"ב: ריכוז הטיפול בכל נושאי הסביבה תחת גוף ממשלתי אחד ושילובם במערכת התכנון הפיזי – ניהול הקרקע, בניה למגורים, הקמת

כך, ב-20.3.1973 קיבלה ממשלת ישראל את החלטה מס' 563 שקבעה את הקמת ה"שירות לשמירת איכות הסביבה" כיחידה חדשה במשרד ראש הממשלה (איו"ר 4). מי שניהל את הישיבה וקידם את ההחלטה היה יגאל אלון, סגן ראש הממשלה ושר החינוך, שעקב נסיעתו של ראש הממשלה גולדה מאיר לביקור ממלכתי אצל נשיא ארה"ב ניקסון, היה זה שבאופן חריג גם קבע את סדר היום של הישיבה, שמכות השמורה לראש הממשלה בלבד [16].

איו"ר 4. כתבה בעיתונות על הקמת השירות לשמירת איכות הסביבה (מעריב, 21.3.1973, עמ' 4)

נתקבלה „התכנית האקולוגית” של אלון: יוקם שירות לשמירת איכות הסביבה

פרסומים מינהליים (ת, ש) הצעה של השרים שמעון פרס ומשה קול להקים ועדת שרים מיוחדת – כנראה, כדי להוסיף משקל ל"שירות" שתעקוב בהתמדה אחרי הפעור לוח בענין איכות הסביבה – נדחתה. השר פרס העלה גם הצעה לשקול הקמתו של משרד להבטחת "איכות הסביבה" בלא להבטיח את הפיתוח. אגב כך, העיר שר החינוך, אבא אבן, כי בוועידה לענין איכות הסביבה שהשתתף בה אשתדקדק בשטוקהולם טענו נציגי מדינות בלתי מפותחות, כי כל ענין איכות הסביבה לא הומ"א, אלא על ידי המדינות המפותחות כדי להבטיח את הפיתוח התעשייתי אצלן – ולהשאיר את הבלתי מפותחות כ..... שמורות טבע.

יגאל אלון

הצעתו של מנן ראש הממשלה להקים "שירות לשמירת איכות הסביבה" שחולל לדיון בה משיבת של הממשלה כי שמוע שקמרי, אשרה אתמול וזמנה לשמרים מפי המשרתים פים בדיון, "שמשך אתמול משקטים" ראש הממשלה, גב' גולדה מאיר, היתה בין אלה שהמליצו צו על קבלת תוכניתו האקולוגי גית של אלון. בתמצית, תפקידי ה"שירות" יהיו: 1. לייצג למשרדים המכ"ם שלתיים ולגופי התכנון בנושאי איכות הסביבה, לפי דרישת שוט שיופנו אליו וביוזמתו, הן למניעת מפגעים והן לטיפול במפגעים קיימים. וזאת בלי לגרוע מאחריות המשרדים ל"נושאי הסביבה שבחזוסי סמ" כיוותיהם. 2. להכין תכנית להפעלת מערכת, תסקירי ההשפעה של הסביבה" התכנית תעובד בי שותף מרכזי באחריות לשירותי מועצה הארצית לתכנון ולבניית, תוך הבטחת הליכים שי ימנעו עוכים וכפילויות בי פעולתם של גופי התכנון. 3. לייצג למועצה הארצית לתכנון ולבניה בבחינת היב"ט סים סביבתיים בתכנון. אחת הסיבות למעשייתיה של הצעת אלון – כפי שהודגשה במהלך הדיון היא מאפשרת את השגת המטרה של שמירת איכות הסביבה. "מבלי ליצור

איו"ר 4

כתבה בעיתונות על הקמת השירות לשמירת איכות הסביבה (מעריב, 21.3.1973, עמ' 4)

ינקרי החלטת הממשלה שפירטה את תפקידי השירות והרכבו היו (הניסוח במקור) [2]:

- לייצג למשרדים הממשלתיים ולגופי התכנון בנושאי איכות הסביבה, הן למניעת מפגעים הן לטיפול במפגעים קיימים;
- להכין תוכנית להפעלת מערכת תסקירי השפעה על הסביבה;
- לייצג למועצה הארצית לתכנון ולבנייה בבחינת היבטים סביבתיים בתכנון;
- להגיש לממשלה דין וחשבון שנתי על מצב איכות הסביבה;
- לספק חומר מקצועי לתוכניות חינוך והסברה להעמקת התודעה הסביבתית בציבור.

זמן כן, נקבע בהחלטה הרכב כוח האדם (איו"ר 5) של השירות החדש (הניסוח במקור) [2]:

- (1) "השירות" יורכב מאנשי מקצוע מתחומים שונים כגון: ביולוגיה, כימיה, הנדסה, כלכלה, ניתוח מערכות וסוציולוגיה.
- (2) (א) מנהל "השירות" ימונה על-ידי הממשלה לפי הצעת ראש הממשלה.
- (2) (ב) האחריות המנהלית לשירות תהיה על משרד ראש הממשלה, בהתייעצות עם יושב ראש המועצה הארצית.

4

(כ) ה צ ר ת :

יכולת פעולתו של השירות חלוצי ובראשונה בנוכחותו של צוות בין מקצועי מגוון אשר יכול לנתח בעיות סביבתיות ולהציע דרכי פעולה.
מאמץ רב הושקע במשך השנה בגיבוש צוות אשר הורכב מאנשי מקצוע בכירים הן במשרות מלאות והן כירעצים.
מכיוון שתמרים כיום בארץ מומתים בנרשאי איכות הסביבה נבדקו האפשרויות לקלוט בעבודה ישראלים-חוזרים שהחלמו בחו"ל בנושא וכן עולים חדשים. עתה כולל הצוות הבכיר של השירות את גישורו

ה ש מ	תפקיד בשירות/תחום טפול	היקף משרה
ד"ר אורי מרינוב	מנהל השרות	משרה מלאה
גב' רחל ארבל	חנוך והסברה	משרה חלקית
ד"ר שלום אילתי	דו"ח שנתי	משרה חלקית
גב' ליאורה בליקנד	עוזר למנהל השרות	משרה מלאה
גב' ולרי ברכיהו	חכנון פיס	משרה חלקית
** עו"ד דוד כרדין	משפט ואנרגיה	משרה חלקית
ד"ר שלמה ברוננדר	כלכלה	משרה מלאה
פרופ' חיים גנר	רעץ כללי	משרה חלקית
ד"ר חגי גינזבורג	עורך הביוספירה	משרה חלקית
ד"ר אשר גתי	זהרם היס	משרה מלאה
גב' הליון יעקובסון	רכוז מידע	משרה מלאה
עו"ד ראובן לסטר	יערץ משפטי	משרה מלאה
ד"ר מרדכי לפידות	פסולת מוצקת	משרה חלקית
גב' פרלס מנדלבוים	קשרי חוץ	משרה חלקית
מר רן עציון	תסקירי השפעה על הסביבה	משרה מלאה
ד"ר פיסר פרויס	זהרם אויר וניטור	משרה מלאה
פרופ' מרדכי רביד	כימיקלים וחומרי הדברה	משרה חלקית

* קורות חיים של עובדי השרות ראה נספח ד'.
** עזב את השרות.

איור 5

המייסדים והמייסדות – מצבת כוח האדם של השירות לשמירת איכות הסביבה, 1974^[3]

הצעותיהם של השרים משה קול ושמועון פרס לטווח הארוך – להקים משרד ממשלתי או לפחות ועדת שרים שתפקח על הנעשה בארץ בתחום הסביבתי – נדחו בדיון. בהחלטה מס' 646 שהתקבלה כחודש לאחר מכן (15.4.1973), קבעה הממשלה כי בראש השירות יעמוד ד"ר אורי מרינוב^[2], שתואר לימים את התפיסה הארגונית של השירות בראשיתו^[14].

"פיתחתי תיאוריה שלפיה דווקא נזקקנו למסגרת עבודה מפוזרת, ולא ריכוזית. כשם שהסביבה מושפעת בידי כל משרד ממשלתי, היה זה עדיף לו כל אחד מהם היה מתארגן על מנת לטפל בנושאים הרלוונטיים לו. אנחנו בשירות נשמש מתאמים [...] שנתיים מאוחר יותר העסק נכשל לחלוטין בכל היבט. המשרדים לא עשו כלום כדי להזיז את העניינים קדימה. אם הם כבר עשו משהו חיובי, הם הסתובבו חזרה וביטלו זאת. סברתי בתמימות שמיקומנו כמחלקה במשרד ראש הממשלה יאפשר לנו לתאם. זה היה שטויות. אף אחד לא יכול לתאם בלי כסף ובלי סמכויות".

מי שסייע בגיבוש החזון והתפיסה הארגונית של השירות היה פרופ' יחזקאל דרור, מומחה בעל שם למדע המדינה ולמנהל ציבורי באוניברסיטה העברית בירושלים, שציין כי "בסופו של דבר תיקבע תרומתו של השירות לאיכות הסביבה בישראל במידה רבה על-ידי שני גורמים עיקריים: טיב כוח האדם של השירות והמשאבים העומדים לרשותו. חשוב, לכן, להבטיח לשירות כוח אדם מעולה. כמו כן, חשוב לקבוע הסדרי עבודה המאפשרים את השגת ייעודו של השירות"^[2].

יש לציין כי בהחלטה זו (מס' 646 לעיל) הוחלט גם לבטל את ועדת המנכ"לים לאיכות הסביבה (שכאמור פעלה מכוח החלטת ממשלה מאז ספטמבר 1971), ובעצם לשדרג את מעמד הנושא הסביבתי ולהטמיעו במערכת התכנון. נקבע כי מעתה נציגי השרים החברים במועצה הארצית לתכנון ולבנייה יפעלו כצוות המייעץ לממשלה בנושאי איכות הסביבה באופן הבא (הניסוח במקור) [2]:

- להנחות את השירות לשמירת איכות הסביבה, לקבוע לו קדימויות ולקבל דיווחים שוטפים על פעולותיו;
- לתאם כל פעולות משרדי הממשלה בנושא איכות הסביבה;
- ליזום פעולות לשיפור איכות הסביבה אשר אינן מכוסות כיום על-ידי משרדי הממשלה;
- לקבל החלטות בנושאים שהטיפול בהם הוא בין-משרדי.

כשלושה חודשים לאחר מכן, במסגרת מושב מיוחד של מליאת הכנסת שנערך ב-7.6.1973 ושהוקדש ל"יום הסביבה הבין-לאומי" שחל באותו שבוע, פירט יגאל אלון את הרקע להחלטת הממשלה בדבר הקמת השירות לשמירת איכות הסביבה:

"בשתי עשרות השנים האחרונות גדלה האוכלוסייה פי חמישה והתוצר הלאומי הגולמי גדל בממוצע של 11% לשנה שהוא השיעור היחסי הגבוה ביותר בעולם. לפי ממצאי האו"ם עמדה ישראל במקום הראשון בגידול אוכלוסייה בעשור האחרון, שהוא 2.9% לשנה בממוצע [...] מבחינת הצפיפות לקילומטר מרובע אנו נמצאים במקום השביעי. הצפיפות בארץ עלתה מ-1948 עד 1972 מ-43 נפש לקילומטר מרובע ל-152 נפש לקילומטר מרובע... ישראל נחשבת לאחת מחמש המדינות המעוררות ביותר בעולם... בגידול בערך הייצור התעשייתי בעשר השנים האחרונות עומדת ישראל במקום השני בין המדינות המתועשות [...] אם נוסיף לכל הגורמים האלה את העובדות שכבר כיום משתמשת ישראל ביותר מ-90% מכל מקורות המים העומדים לרשותה; שקיימים תנאים מטאורולוגיים מיוחדים שאינם מאפשרים פיזור טוב של מזהמים באטמוספירה; שקיימת בארץ נטייה לריכוז גדול של התושבים באזור החוף ושחלה עלייה ניכרת ברמת החיים – נראה שבישראל עלולות להתעורר מספר בעיות סביבתיות חמורות אם לא יינקטו האמצעים המתאימים למניעתן" [9].

השירות לשמירת איכות הסביבה נאבק כדי שהרעש הנגרם מפעילות מטוסים בנמל התעופה בן-גוריון יוכר כבעיה של בריאות הציבור עבור התושבים הרבים המתגוררים מתחת למסלולי ההמראות והנחיתות. במסגרת קביעת תוכנית המתאר הארצית שעסקה בצמצום מפגעי רעש מנתב"ג, קידם השירות קביעה של תוואי המסלולים מעל אזורים פחות מאוכלסים וכן הגבלת הפעילות בשעות הלילה | צילום: אייל זרד

משירות למשרד

המטרות שעמדו מאחורי היוזמה להקים את השירות לשמירת איכות הסביבה ב-1973, ובראשן השפעה על קבלת ההחלטות במערכת התכנון, ניהול מערכת תסקירי השפעה על הסביבה והגדרת אנשי השירות כיועצים סביבתיים רשמיים של הממשלה, יושמו בפועל חודשים ספורים לאחר הקמתו. בדו"ח השנתי הראשון שהוגש לצוות נציגי השרים לאיכות הסביבה באפריל 1974

מובאת סקירת הפעולות שבוצעו, בדגש על ההשתלבות במערכת התכנון. ההשתלבות נחשבת לאחד ההישגים החשובים הראשוניים של השירות, שכן מאותה נקודת זמן הפכו באופן רשמי ההיבטים הסביבתיים למרכיב משמעותי בתהליך ההכנה והאישור של תוכניות בנייה ופיתוח (איור 6).

אחת המסקנות העיקריות שעלו מהדו"ח הייתה להעביר את השירות ממשרד ראש הממשלה לאחריות משרד הפנים, שבין היתר, חולש על מערכת התכנון הארצית ועל פעילות השלטון המקומי. בלחצו של מנכ"ל משרד הפנים חיים קוברסקי, יושמה מסקנה זו בהחלטת הממשלה מס' 87 מיום 12.10.1975.

איור 6. אחד ההישגים הראשוניים של השירות לשמירה על איכות הסביבה היה השתלבותו במערכת התכנון באופן רשמי

מתוך דו"ח הפעילות השנתי הראשון של השירות לשמירת איכות הסביבה, אפריל 1974 ^[3].

4 תכנון פיס:

- חלק גדול מבקורות איכות הסביבה ניתן למניעה מראש, בתכנון נכון. לכן אנו רואים חשיבות רבה ביעוץ לגופי התכנון ובלווי תוכניות מתאר.
- מנהל השרות משתתף במשקיף בישיבות המועצה הארצית לתכנון ולבניה וכן כחבר בוועדות היגוי שרונה (ראה נספח ב'), כך משתתפים חברי השירות בוועדות חכנון של המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית.
- השירות הכין סקירה על המועצה הארצית לתכנון ולבניה, סקירה זו כוללת רשימת כל תוכניות המתאר ושלבי הכנתם ואפשרויות השתלבות השרות בהן. כך כוללת הסקירה רשימת ערערים לגבי תוכניות שאושרו בדרג המחוזי והמקומי והובאו להכרעה המועצה הארצית לתכנון ולבניה.
- השרות הכין הצעות מפורטות לשכריות בתוך התכנון והבניה, כך הוכנו הערות לתוכנית מתאר מחוזית מחוז ירושלים.
- ביזמת השירות נערך סיור למציאת אתר למחצבה של נשר בין תמרה לככול. נבדקו מספר אלטרנטיבות והוצע מקום מתאים.
- השרות ערך בדיקה של הקריטריונים למיקום תחנות כח בישראל, המנומסים על ההצעות של הבנק העולמי ומשרד המדע האמריקאי.
- נערכו מספר בדיקות לגבי הספול באזור תעשיות בישראל. הצעות חדשות בנושא זה תובאנה בעתיד הקרוב.
- השירות אסף חומר לאפשרויות עיבוד ופיתוח תחנות כח. החומר הוצע לחברת החשמל.
- השירות נחקש לתורת דעתו בנושאי חכנון ספציפיים כגון: מתקני בירוב עין כרם יגחל קידרון, הרחבת חוות המיכלים בנמל אשקלון.
- נערך סקר על בניה אקוסטית בישראל.

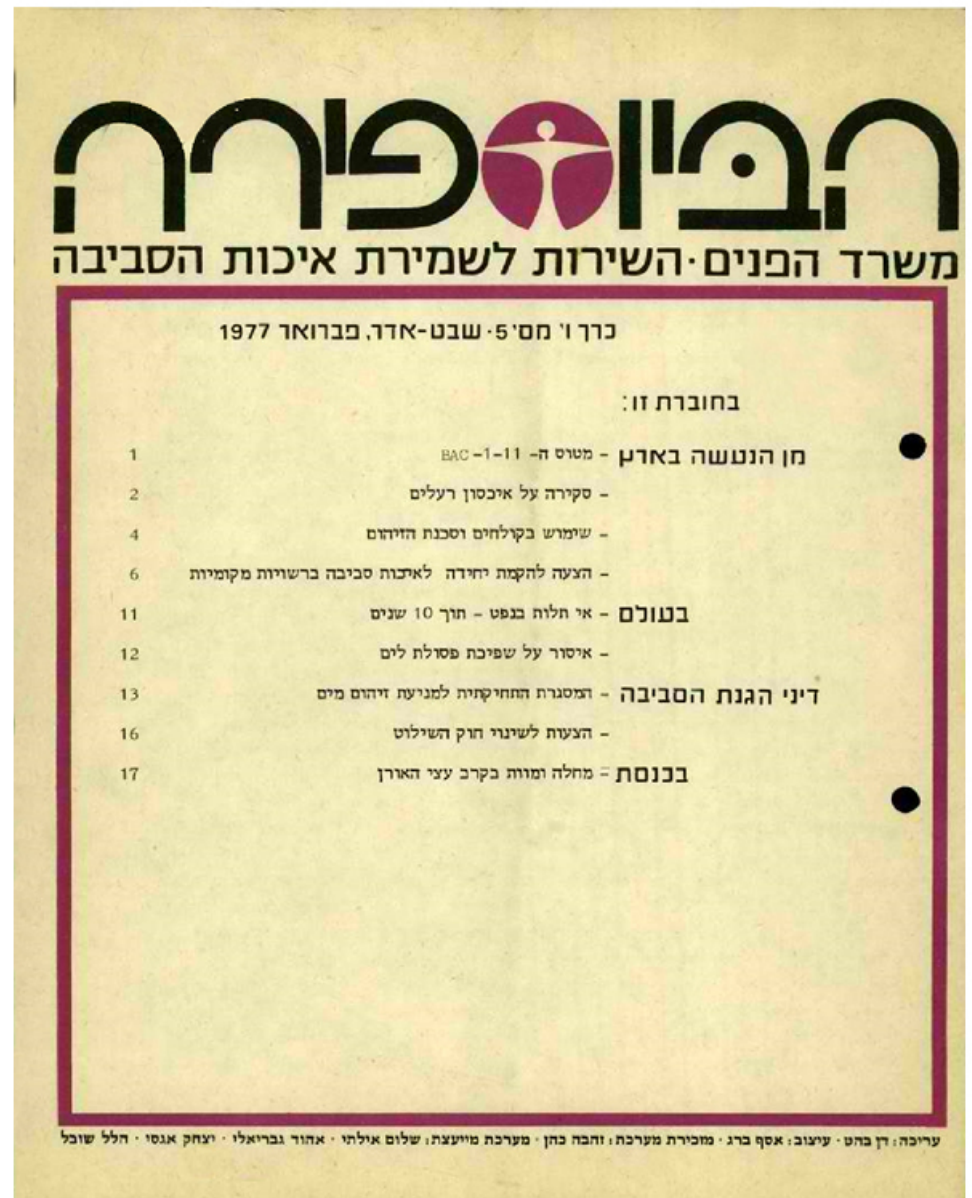
איור 6

אחד ההישגים הראשוניים של השירות לשמירה על איכות הסביבה היה השתלבותו במערכת התכנון באופן רשמי

מתוך דו"ח הפעילות השנתי הראשון של השירות לשמירת איכות הסביבה, אפריל 1974 ^[3].

המעבר לאחריות משרד הפנים בניהולו של קוברסקי היה אפקטיבי, בייחוד בהטמעת שיקולים סביבתיים בתוכניות מתאר ארציות שהוכנו לטיפול בפסולת (תמ"א 16) ולהגנה על חופי הים (תמ"א 13). כמו כן, קודמה חקיקת המשנה לגבי זיהום אוויר, זיהום קרקע, מטרדי רעש וחומרים מסוכנים, וכן הוקמו יחידות סביבתיות ברשויות המקומיות ואיגודי ערים לנושאי סביבה. נושא חשוב נוסף שקודם כבר מהשנים הראשונות של השירות היה החינוך הסביבתי והפצת ידע סביבתי באמצעות ירחון בשם "הביוספירה" (איור 7) וכן עלון באנגלית.

איור 7. "הביוספירה" – ירחון שהיה אחד הכלים העיקריים של השירות לשמירת איכות הסביבה להפצת ידע סביבתי

**איור 7
"הביוספירה" – ירחון שהיה אחד הכלים העיקריים של השירות לשמירת איכות הסביבה להפצת ידע סביבתי**

בשלהי שנות ה-80 כבר הייתה בישראל מודעות ציבורית הולכת וגדלה לנושאי הסביבה הודות להתעוררות הנושא הסביבתי בחברה האזרחית ובשל הגידול בקונפליקטים הסביבתיים שהלכו והתרבו בעקבות תנופת הפיתוח. השירות לשמירת איכות הסביבה הלך והתחזק מבחינת כוח אדם מקצועי והפך לגורם מרכזי ליצירת אוריינות סביבתית-מדעית. כך, בדומה לתהליך שעברו מרבית מדינות העולם המפותחות, התפתחו בממשל, בחברה האזרחית ובאקדמיה בישראל התמחויות כמעט בכל היבט של עולם התוכן הסביבתי: אקולוגיה, זיהום אוויר, מטרדי רעש, תכנון מרחבי ומשפט.

התיקון הפוליטי בעקבות תוצאות הבחירות לכנסת ב-1988 יצר גם הזדמנות לשדרג את השירות לשמירת איכות הסביבה וליישם בכך את חזונו של יוסף תמיר ושמעון פרס מראשית שנות ה-70 בדבר הקמת משרד סביבה ממשלתי. כך, בעת המשא ומתן בין הליכוד והמערך על הרכבת ממשלת האחדות הלאומית, הצליחו מרינוב ועמיתיו לגייס את ח"כ רוני מילוא (ליכוד) שהיה בעל מודעות סביבתית גבוהה וגם עם שאיפה פוליטית לכהן לראשונה כשר, ועוד במשרד החדש שצפוי היה לקום. לימים סיפר מילוא למרינוב כיצד התנהל המשא ומתן ברגע האחרון לפני ההכרזה על הרכב הממשלה^[18]:

"המשא ומתן נמשך ונמשך... בשתיים לפנות בוקר הוצע לי תפקיד שר התחבורה, בארבע לפנות בוקר הייתי שר התיירות ובשש בבוקר נשארתי ללא משרד. הוצאתי את נייר העבודה שהכנת לי, ואמרתי: 'אני אהיה השר לאיכות הסביבה'. כולם נשמו לרווחה, אבל [שר הפנים, אריה] דרעי דרש שהשירות לשמירת איכות הסביבה לא

יועבר למשרד החדש. קמתי ממקומי ואמרת: 'אם כך, אין ממשלה'. דרעי נסוג, וכולם חייכו בהקלה. כך הוחלט להקים את המשרד לאיכות הסביבה".

בשלושת העשורים ומחצה שחלפו מאז החל לפעול המשרד לאיכות הסביבה בשנת 1989 (ב-2006, על פי הצעתו של יוסף תמיר לשר גדעון עזרא, שונה שמו ל"המשרד להגנת הסביבה") הוא הפך לגורם מוביל של מערכת האסדרה (רגולציה) והחקיקה הסביבתית בישראל. עם זאת, בצד הישגים משמעותיים במרבית התחומים המקצועיים, הוא עדיין נותר משרד לא מבוקש מבחינה פוליטית. התופעה המוכרת של היעדר ביקוש, אי-הבנה של התחום ואף סירוב של ממש לקבל את תפקיד השר להגנת הסביבה הפכה לאחד ממאפייני התהליך הפרלמנטרי כמעט בכל הקמת ממשלה ^[18].

אחד התחומים המרכזיים שהשירות לשמירת איכות הסביבה עסק בו בשנותיו הראשונות היה הפחתת הזיהום בים התיכון. השירות חבר למסגרות בין-לאומיות וייבא מהן ידע ודרכי התמודדות. הפעלת 'הקרן למניעת זיהום ים' יכולה להיתפס כתקדים שאפשר בהמשך את הקמת קרן הניקיון | צילום: [Xiquinho Silva, Flickr, CC BY 2.0](#)

סיכום

מאמר זה סוקר את הגל השני של העשייה הסביבתית הציבורית בישראל. בדומה לגל הראשון שראשיתו בשנות ה-50 של המאה ה-20 כשיתוף פעולה בין חובבי טבע, מדענים וחברי כנסת, היה גם הגל השני, שהחל בראשית שנות ה-70 בהשראת התעוררות של הנושא הסביבתי בעולם מבחינה פוליטית ומדעית, והיה תוצאה של שיתוף פעולה יעיל בין מדענים, חברי כנסת ואנשי מקצוע מסורים שהניחו את היסודות למשילות הסביבתית בארץ ^[20].

חמישים השנים הראשונות שמלאו למנהל הציבורי הסביבתי בארץ אינן רק מורשת עשירה של עשייה וקידום הנושא הסביבתי, כי אם הזדמנות לבחון את אופייה של המשילות הסביבתית בישראל. על פי מודל ה-EGR (Environmental Governance Regime) ^[24], ככל שהמסטר קובע אסדרה סביבתית יעילה יותר, מאפשר חלוקה הוגנת וראויה יותר של משאבי הקרקע והטבע בין התושבים, שומר על רמה גבוהה יותר של ניהול סביבתי לאורך זמן, ומפתח יכולות למידה, עיבוד נתונים ועולם ידע סביבתי מצטבר – הרי שאז ניתן לקבוע כי מדובר ב"מדינה סביבתית" (environmental state, על משקל "מדינת רווחה") ברמה גבוהה יותר. על פי בחינה אמפירית של ארבעת הפרמטרים הללו שנערכה ב-28 מדינות, סווגה ישראל כבעלת רמת משילות סביבתית נמוכה ^[24].

מסקנת המחקר התאורטי יכולה לשמש תמרץ לחשיבה ולעשייה אחרת. בצד ההישגים המכוננים של דור המקימים וממשיכיהם במשרד להגנת הסביבה ובגופים שתחת אחריותו (גופי סמך), עדיין ניצב בפני כולנו אתגר-העל: שיפור המשילות הסביבתית והטמעת תודעה סביבתית לתוך התרבות הפוליטית של הממשל. תנאי יסוד לכך הוא המשך המאבק לשמירת המרחב הפוליטי כדמוקרטיה השתתפותית-דיונית (participatory-deliberative democracy), הנחשבת למודל היעיל ביותר להגנה על הסביבה. דמוקרטיה השתתפותית-דיונית מאפשרת שיח ציבורי מגוון בממסד ובחברה האזרחית, מעודדת פעילות של ארגוני סביבה לא-ממשלתיים, ומגבירה את הסיכוי למצוא פתרונות וליצור קונצנזוס בהתנהלות מול אתגרים סביבתיים מורכבים ^[10].

בתוך כך, נראה כי דבריו של אורי מרינוב, כשנשאל לגבי סיכויי הצלחתו של השירות לשמירת איכות הסביבה מיד עם הקמתו, תקפים גם כיום:

"זה יעזור בתנאי שהציבור ישתף פעולה ויגלה ערנות לנושא. אם ידאג לסביבתו כפי שהוא דואג לביתו – יהיה טוב. חוץ מזה כדאי לדעת כי סביבה נקייה עולה כסף, וכל אחד יצטרך לשלם..."^[19].

תודות

המחבר מודה לגב' ולרי ברכיה על המידע האישי שסייע בעריכת המחקר. ולרי עבדה בשירות לשמירת איכות הסביבה ובמשרד להגנת הסביבה בשנים 1974–2009 כראש אגף תכנון וכסמנכ"לית תכנון, מדיניות וקיימות. היא הניחה את היסודות וגיבשה את תחום התכנון והמדיניות הסביבתית בישראל.

הלכה למעשה

גלית כהן, מנכ"לית המשרד להגנת הסביבה לשעבר (2021–2022):

50 שנה לאחר הקמת השירות לאיכות הסביבה, אכן יש מנהל ציבורי סביבתי בישראל, ואפילו לא קטן, ברמה הארצית, המחוזית והמקומית. הוא מנכיח את ההשפעה הקריטית של ההתפתחות המשרד להגנת הסביבה ממשרד הפנים בכלל ומנהל התכנון בפרט. קיום המחוזות במשרד להגנת הסביבה מאפשר למשרד להיות רלוונטי וקשור לשטח ולעסוק במגוון פעולות שעיקרן אסדרה, תכנון, רישוי, אכיפה, חינוך ועוד, מעבר לפעילות המשרד הראשי בירושלים.

כיום ניתן גם לומר כי קיימת ההבנה שיש להטמיע את השיקולים הסביבתיים בתחומי עשייה רבים במרחב הציבורי, והדבר בא לידי ביטוי בהרחבה משמעותית של פעילות המשרד להגנת הסביבה – במספר העובדים, בתקציב ובמגוון הסוגיות הסביבתיות וכלי המדיניות שהוא מפעיל. לא פחות חשובה היא ההקמה של אגפי סביבה או קיימות במשרדי ממשלה רבים, בחברות וברשויות ממשלתיות, ברשויות מקומיות, בחברות עסקיות וכד'.

עם זאת, האתגרים הסביבתיים כיום מורכבים הרבה יותר, משני טעמים: האחד, גידול האוכלוסין, הפיתוח והפעילות הכלכלית, שמחריפים את המתח בין הרצון לשמור על איכות הסביבה ואיכות החיים ללא חשיפה לסיכונים ולמפגעים סביבתיים לבין הצורך בפיתוח הנדרש עבור האוכלוסייה הגדלה בקצב הגדול ביותר מבין מדינות ה-OECD; הטעם השני הוא ההבנה המעמיקה בדבר השפעת פעילות האדם על המערכת האקולוגית ותופעת שינוי האקלים.

לכן, אסיים עם דבריו של פרופ' יחזקאל דרור שאמר שהמשרד הוא "טיב כוח האדם של השירות והמשאבים העומדים לרשותו". כמנכ"לית המשרד ראיתי לנגד עיניי כי אחד האתגרים החשובים ביותר שהמשרד צריך להתמודד עימם הוא שמירה על כוח האדם האיכותי הקיים וגיוס כוח אדם איכותי חדש שיוכל לתת מענה מיטבי גם לאתגרים המורכבים שצופן העתיד.

מקורות

1. ארד נ. 1970. האנושות תשמיד עצמה: נסתיים כנס האגודה הישראלית לאקולוגיה. דבר, 22 בנובמבר, עמ' 9.
2. ארכיון מדינת ישראל (אמ"י). 1973. שם התיק: "רוה"מ יצחק רבין – איכות הסביבה", מזהה פיוזי ג-6724/29.
3. ארכיון מדינת ישראל (אמ"י). 1974. שם התיק: "השירות לשמירת איכות הסביבה", מזהה פיוזי ג-6506/15.
4. ביצור י. 1973. י. תמיר תובע הקמת משרד לענייני אקולוגיה. מעריב, 17 בינואר, עמ' 7.
5. ברנע נ. 1973. הצעת יעקובי לטיפול בבעיות הסביבה: יש להקים אחרי הבחירות משרד-על לפיתוח סביבתי. דבר, 23 בפברואר, עמ' 13.
6. דבר (לא צוין מחבר). 1971. מומחים לאקולוגיה – משקיפים בוועדות התכנון והבניה. דבר, 19 במאי, עמ' 2.

7. דבר (לא צוין מחבר). 1972. שפירא: יש לבדוק הקמת משרד לאיכות הסביבה. דבר, 23 בפברואר, עמ' 2.
8. דברי הכנסת. 1970. הצעה לסדר היום: בעיית הזיהום הסביבתי וסכנותיו, 3.6.1970, עמ' 2010.
9. דברי הכנסת. 1973. הודעת הממשלה בעניין איכות הסביבה, 7.6.1973, עמ' 3168–3169.
10. דה-שליט א. 2004. אדום-ירוק: דמוקרטיה, צדק ואיכות הסביבה. בבל.
11. היל מ, שכטר מ, עמיר ש ואלתרמן ר. 1972. הערכת אתרים למיקום תחנות כח. המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון.
12. הראובני מ. 1971. סימפוזיון "האדם בחברה עוינת". למרחב, 6 באפריל, עמ' 4.
13. זהר ע. 1971. אקולוגיה – החברה המודרנית והסביבה: על פי הרצאות בימי עיון של רשות שמורות הטבע והאגודה הישראלית לאקולוגיה. הוצאת האגודה הישראלית לאקולוגיה.
14. טל א. 2006. הסביבה בישראל: משאבי טבע, משברים, מאבקים ומדיניות, מראשית הציונות ועד המאה ה-21. הקיבוץ המאוחד.
15. למרחב (לא צוין מחבר). 1971. אלון יציע בממשלה עריכת מחקר מדעי בנושא האקולוגי. למרחב, 28 במרץ, עמ' 2.
16. מנור א. 2016. יגאל אלון – ביוגרפיה פוליטית 1949–1980. דביר זמורה ביתן.
17. מעריב (לא צוין מחבר). 1972. איכות הסביבה מקרבת אויבים. מעריב, 18 ביוני, עמ' 14.
18. מרינוב א. 2013. להיות או לא להיות: המסע לשמירת הסביבה של ישראל, הוצאת מפעלות, המרכז הבין-תחומי הרצליה.
19. פורת א. 1973. אקולוגיה: הקטסטרופה מתקרבת. ידיעות אחרונות, 16 במרץ, עמ' 3.
20. פירסט ב. 2014. אקולוגיה, סביבה, קיימות: קווים להתפתחותה של התנועה הסביבתית בישראל. *אופקים בגיאוגרפיה* 84: 177–192.
21. פלג א. 1970. בעיות הזיהום הסביבתי לא מעניינות את הממשלה. מעריב, 25 באוגוסט, עמ' 20.
22. פלג א. 1972. "תכנית אלון" – לפתרון בעיות אקולוגיות. מעריב, 29 בנובמבר, עמ' 18.
23. שמואל ד, האן א, פירסט ב ופייטלסון ע. 2013. חדשנות סביבתית במערכת התכנון בישראל. מכון ירושלים לחקר ישראל (פורסם גם ב: *אקולוגיה וסביבה* 6(1): 24–32).
24. Duit A. 2016. [The four faces of the environmental state: Environmental governance regimes in 28 countries](#). *Environmental Politics* 25(1): 69–91.

קריאה נוספת

ריאיון אישי עם פרופ' אורי מרינוב על מצב איכות הסביבה בישראל בפרספקטיבה אישית ומקצועית מאז הקמת השירות ועד ימינו.

בוקמן ש. 2019. [פרופ' אורי מרינוב – 50 שנים בסביבה](#). *אקולוגיה וסביבה* 10(3): 62–64.

ביוגרפיה של ח"כ יוסף תמיר, המציגה את פעילותו הפרלמנטרית של "מר סביבה" בחקיקה וביצירת תודעה סביבתית בחברה ובממשל, כולל הקמת ארגון הגג "חיים וסביבה" ב-1975.

גולדשטיין י. 2002. הבגידה בארץ הבחירה: האיום הסביבתי-חברתי. כתר.

**סקירה וניתוח של התפתחות התנועה הסביבתית מהקמת המדינה עד ימינו, בדגש על המאבקים
הציבוריים ופעילות הממסד שהשפיעו על עיצוב המרחב.**

פירסט ב. 2018. [ירוקים זועקים: סיפורו של האקטיביזם הסביבתי בישראל](#). רסלינג.